

Stereotypy a předsudky

- O co jde v dialogu „Blondýny jsou hloupý, šprtky brejlatý“?

Snahou dialogu je poukázat na přílišnou paušalizaci v pohledu na různé skupiny lidí a na stereotypizaci, tj. neměnný pohled na příslušníky těchto skupin. Rozhodujícím není v tomto směru konkrétní vybraná skupina, na kterou stereotypy vztahujeme, ale spíše samotné postupy, snadnost a pohodlnost podobného uvažování, které nás svádějí zobecňovat jednotlivé zkušenosti ať již naše, či někoho jiného. Dialog mimoto upozorňuje na způsoby obrany těchto postojů a na snahu vyhnout se v některých chvílích i oprávněným argumentům tím, že situaci či skutečnost, která je v rozporu s naší představou, zařadíme mezi výjimky.

- Co je...?

Stereotyp je jednotvárný, ustálený, navyklý vzorec chování a myšlení. Nejčastějším projevem stereotypu vůči druhým jsou *diskriminace a předsudky*, tedy odlišné chování k druhým kvůli jejich příslušnosti k určité skupině – např. náboženské, národnostní, etnické, sociální aj. Někteří autoři chápou předsudek a stereotyp jako synonyma, jiní definují *předsudek jako negativní stereotyp*. Stereotyp může být i pozitivní (např. „Francouzi jsou velmi elegantní“ nebo „lidé s brýlemi jsou inteligentní“). Stereotyp vzniká na základě zjednodušení, přehánění nebo překroucení pravdy, generalizace a představení některých kulturních atributů jako „přirozených“ (např. cikáni mají to tuláctví a nezodpovědnost v krvi a nikdy nebudou chtít pracovat).

Generalizace – zevšeobecnění: V souvislosti se stereotypy je generalizace spojena s přehnanou paušalizací (nejčastěji charakteru jednotlivých osob), která není podložena dostatečnými zkušenostmi nebo která je použita v nevhodné situaci.

Kategorie: Souhrnná představa v naší mysli o vlastnostech a charakteru určitých skupin, o kterou se opíráme při našem jednání a chování.

Předsudek je přisuzování vlastností (většinou negativních) lidem dopředu, aniž bychom je znali. Někdy je předsudek definován jako negativní stereotyp. Předsudek obsahuje záporné hodnocení nebo odsouzení a je projevem negativního vztahu.

- Téma

Stereotypy mají svůj původ v racionalizaci myšlení a ve snaze se ve světě co nejrychleji a nejefektivněji zorientovat. Člověk denně naráží na velké množství nejrůznějších informací, které je nucen v minimálním čase analyzovat, vyhodnotit a zachovat se co nejadekvátněji situaci, ve které se nachází. K tomu je zapotřebí velká míra zobecnění, mnohdy pak čerpáme nejen ze zkušeností, které jsme zažili, ale také z událostí, které jsme zaznamenali jinde. Rychlá kategorizace je proto standardním způsobem, jakým ve světě přemýšlíme a jakým reagujeme.

Problém se stereotypy vzniká ve chvíli, kdy podobné jednání „přeženeme“ a ve snaze ulehčit „mozkové kapacitě“ generalizujeme víc, než bychom měli – bez schopnosti reflektovat tyto své kategorie. Zapomínáme na konkrétní podmínky, za kterých byla naše předešlá zkušenost platná a které současná situace nesplňuje, spojujeme dohromady situace (zkušenosti) či některé znaky, které jsme u některých lidí zaznamenali, jež spolu vzájemně nesouvisí apod.

K podobným chybným generalizacím dochází poměrně často, když se snažíme aplikovat postupy, které se nám osvědčily dříve. Většinou si však chybu v našem uvažování uvědomíme na základě

neuspokojivého výsledku našeho snažení a v dalších situacích pak vycházíme více z konkrétních nastalých podmínek. V případě stereotypního chování vůči lidem, konkrétně pak vůči cizincům či různým menšinám, je však situace komplikovanější, protože zde nefunguje zpětná vazba – člověk nezískává informaci o chybnosti svého chování a nemá tedy možnost reflektovat a poučit se z chyby, kterou udělal. Nedochází tedy ke změně našeho pohledu, respektive máme pocit, že jsme se zachovali správně. Stejně postupy pak používáme nadále, často naše poznatky ještě naopak rozšiřujeme na jiné skupiny a kategorie, které se nám zdají podobné.

V případě etnických skupin je mnohdy problémem nedostatečná osobní zkušenost s příslušníky těchto skupin. Kategorie, které jsou vytvářeny, vznikají na základě osamocených zkušeností, k nimž přidáváme poznatky, jež jsme zaslechli v médiích či od známých. Chybí nám dostatek relevantních podnětů, abychom byli schopni správně generalizovat. Charakteristiky jednotlivých lidí pak často nesprávně přisuzujeme celé skupině/etniku, a to na základě pouze dílčích poznatků či na základě jedné, konkrétní zkušenosti. Příkladem je pak třeba přiřazení charakteristiky „kriminálníka“ kategorii „přistěhovalce“ apod.

Stereotypy a zejména etnické předsudky jako takové bývají často doprovázeny také silnou emocionalitou, která je obsažena v jednotlivých kategoriích – jinak citově vnímáme kategorii cikán/Rom, jinak kategorii Francouz. Emocionalita spojená s kategorií se následně promítá také do postojů a do našeho chování vůči příslušníkům této skupiny.

Velký vliv na utváření a na upevňování našich kategorií má prostředí, přátelé a blízcí lidé. Prostředí, ve kterém člověk vyrůstá, vytváří většinu jeho hodnotových postojů a názorů na život, kterými se následně řídí. Kromě nejbližší rodiny do něj zasahují nejvíce postoje našich kamarádů a známých, se kterými sdílíme podobné zážitky či zkušenosti. Ti se pak podílejí na tvorbě a udržení našich kategorií.

Stereotypy jsou díky procesu, jakým vznikají (odvozením z událostí, které jsme buďto zažili, nebo například viděli v televizi, reflexe názorů bližních), značně stabilní. Je těžké je měnit či se od nich oprostít. K tomu přispívá také skutečnost, že nám dlouhodobost kategorií dodává určitý pocit jistoty tím, že nám nabízí uspořádaný a konzistentní obraz světa a jeho interpretaci. Impulzem ke změně kategorie bývá proto většinou až opravdu silný zážitek, který natolik výrazně nekoresponduje s naší dosavadní představou/kategorií, že pro nás neexistuje jiná možnost než ji zásadním způsobem upravit nebo úplně opustit. V ostatních případech, kdy konfrontace není tak silná, však dochází spíše k selekci jevů nebo skutečností, které do navrženého schématu zapadají – lidé mají rádi, a někdy dokonce i vyhledávají informace, které odpovídají jejich stereotypu, jen aby si jej potvrdili. Cokoliv, co následně danému schématu neodpovídá, bývá přehlíženo a ignorováno, i když mnohdy nevědomky.

Jak se stereotypy naložit? Cílem samozřejmě není zbavit se tohoto myšlení v kategoriích – to je naopak pro přežití velmi důležité. Pro správné využívání schopnosti myslet v kategoriích je však nezbytné držet kategorie pod kontrolou a neustále reflektovat jejich obsah.

Dialog upozorňuje nejen na chybnost a jednoduchost konkrétní paušalizace, ale také na nedostatky, které myšlení v přílišných generalizacích přináší. Jako ukázková byla vybrána relativně nekonfliktní skupina blondýnek, která dodává dialogu spíše jisté odlehčení. Zároveň však umožňuje poukázat na absurdnost některých kategorií a znaků, které jsou při vytváření kategorií vybírány či považovány za zásadní (v daném případě barva vlasů), aniž by tomu tak ve skutečnosti bylo. Rozhodující v tomto případě pak není samotná skupina, která je velice dobře zaměnitelná za jinou (např. za etnickou, náboženskou apod.), ale spíše přístup k danému problému a chybnost v postojích. Dialog současně reaguje a poukazuje ještě na dva doprovodné jevy, které se v souvislosti se stereotypním uvažováním objevují. Prvním případem je jistá forma obrany „svého“ stereotypu, snaha za každou cenu udržet již vzniklou kategorii „při životě“. Jak již bylo zmíněno, změna stereotypu je procesem velice náročným, ke kterému dochází pouze v případě skutečně silných zážitků, standardně však většina lidí hledá všemožné způsoby a oklidy, jak obhájit postoj, kterému věří, o kterém jsou přesvědčeni. To vede k

vytváření institutu výjimek, který pak v konkrétní situaci umožní účinně se vyvázat z povinnosti vysvětlovat či ospravedlňovat své postoje člověku, který odporuje zažitému stereotypu. Dochází tak nejen k udržení dané kategorie, ale zároveň k upevnění přesvědčení o její správnosti, čímž se stává téměř nenapadnutelná.

Druhým znakem, který provází stereotypní způsoby uvažování a podporuje jednotnou identifikaci některých kategorií a jejich znaků (jakkoliv mohou být chybné) uvnitř společnosti, je vtip. Dopad vtipu na udržování a posilování stereotypů je velice silný. Vtip primárně pomáhá rozšiřovat stereotypní názory a postoje vůči některým skupinám, především však potvrzuje přiřazení některých znaků těmto kategoriím (například jednoduchost blondýnkám). Tím vede v zásadě k utvrzení stereotypu, o kterém již není třeba pochybovat – dochází tak vlastně ke vzniku předsudku. Daná kategorie/skupina bývá navíc skrze určitou charakteristiku (vztahující se nejčastěji k charakteru či vlastnostem vybrané skupiny) zesměšněna a může pouze velice obtížně na vzniklou situaci reagovat. Snahou dialogu je tak nejen poukázat na tento aspekt stereotypu, ale také přimět čtenáře k zamýšlení nad pocity těch, kteří bývají tímto způsobem zesměšňováni.

● Příběhy a příklady

Příkladem takového stereotypu může být například postava Tima a hlavně jeho otce. Ten je jako Holanďan často svým okolím považován za „toho bohatého“. A ostatní tak reagují nejen na něj, ale také na celou rodinu. Vidí je jako ty, co jsou zkrátka za vodou, nemusí se starat a jezdí permanentně do ciziny.

Teprve bližší znalost Timova rodinného prostředí nám dá nahlédnout za tuto skořápku. Hypotéku musí splácet stejně jako všichni ostatní, ale navíc mají horší úrokovou sazbu, protože cizinci jsou podle banky rizikovější. Pokud chce rodina udržet vztahy s příbuznými a přáteli v Holandsku, musí vydat neúměrně větší prostředky také na cestování nebo telefonování. Takové cestování je však stejnou dovolenou, jako když běžná česká rodina jede na návštěvu za příbuznými. Zdaleka se tedy nejedná o exotiku dalekých pláží. Zkrátka, Timovi rodiče na tom nejsou o nic lépe ani hůře než ostatní. A přesto – tatínek je západák a má spoustu peněz!